

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ТИМОФЄЄВА НЕЛЯ ВАСИЛІВНА

УДК 343.982/.983:343.34

**ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ
ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЦТВА**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
Таран Олена Вікторівна,
Національна академія внутрішніх справ,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Клименко Ніна Іванівна

Європейський університет,

професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
юридичного факультету Інституту права та безпеки підприємництва

кандидат юридичних наук, доцент

Давиденко Валерій Степанович,

Київський національний торговельно-економічний університет,
доцент кафедри загально-правових дисциплін

Захист відбудеться «19» жовтня 2018 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.05 в Національній академії внутрішніх справ за адресою:
03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії
внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «18» вересня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д.

О. Савицький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Історія і сучасний стан криміналістики свідчать про сталу і підвищену увагу науковців та практиків до проблем використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів. Особливо це актуально для злочинів, які вчиняються у специфічних середовищах і пов'язані зі створенням, експлуатацією та обслуговуванням складних технічних систем і механізмів, що потребують застосування праці людини.

Як свідчить офіційна статистика, в Україні у 2013–2018 рр. зареєстровано 8927 злочинів проти безпеки виробництва. За аналогічний період у Єдиному державному реєстрі судових рішень міститься 1025 вироків за ст. 271–275 КК України. Наведені дані та результати вивчення правозастосовної практики дають підстави для висновку про існування низки проблем досудового розслідування, пов'язаних із недоліками використання спеціальних знань. Так, незалучення спеціаліста до підготовки і проведення слідчих (розшукових) дій, необізнаність слідчих про можливості різних видів експертиз, безініціативність щодо отримання консультативної допомоги та складності з визначенням кола спеціалістів – основні проблеми, що негативно впливають на якість і результативність досудового слідства та кримінального провадження в цілому.

Сучасне виробництво характеризується високим рівнем технічного оснащення, специфікою різноманітного нормативного регулювання, концентрацією різноманітних чинників, що притаманні для певного виду виробничої діяльності у різних галузях виробництва. Така багатоплановість визначає складність проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва. Тому в основі наукового підходу до її розв'язання убачається доцільною технічна, природнича та гуманітарна інтеграція, що дозволить сформулювати уявлення про зміст та особливості використання спеціальних знань при розслідуванні цих злочинів, що сприятиме ефективності кримінального провадження, а також підвищенню кваліфікації та компетентності слідчих.

Проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, а також інші питання, що стосуються визначення змісту поняття, видів і форм використання спеціальних знань розглянуто у роботах вітчизняних і зарубіжних вчених: Л. Е. Ароцкера, В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, В. К. Весельського, А. І. Вінберга, Г. Л. Грановського, В. Г. Гончаренка, В. С. Давиденка, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. Я. Колдіна, В. С. Кузьмічова, В. В. Лисенка, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, С. П. Мітрічева, О. І. Мотляха, В. В. Назарова, В. Л. Ортинського, Б. В. Романюка, М. Я. Сегая, Н. А. Селіванова, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, В. Г. Хахановського, П. В. Цимбала, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька та інших.

Проблеми розслідування злочинів, що порушують безпечні умови праці та використання при цьому спеціальних знань досліджували Ш. К. Вахітов, В. К. Глістін, М. С. Грінберг, В. І. Жирютін, С. А. Квелідзе, П. В. Кобзаренко, О. В. Таран, М. П. Яблоков та ін.

Незважаючи на вагомий внесок згаданих і інших науковців у розвиток вчення про спеціальні знання, невирішеною залишається проблема щодо особливостей їх використання при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва. Це питання потребує окремого дослідження з огляду на значення для практики розслідування злочинів проти безпеки виробництва, що передбачає необхідність визначення видів спеціальних знань, які використовуються у відповідних кримінальних провадженнях, розв'язання організаційних, процесуальних та тактичних проблем участі спеціаліста у підготовці і проведенні найбільш поширених слідчих (розшукових) дій, визначення можливостей окремих видів експертиз.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дослідження узгоджується з положеннями Стратегії реформування судоустрою, судочинства і суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. (Указ Президента України від 20 червня 2015 р. № 276/2015), відповідає вимогам Концепції реформування кримінальної юстиції (Указ Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008), Пріоритетним напрямом наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр. (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275) та Основними напрямками наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 рр., схваленим вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 29 жовтня 2013 р. (протокол № 28). Тему дисертації затверджено вченою радою Національної академії внутрішніх справ 28 січня 2014 р. (протокол № 1) та включено до Переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (реєстр. № 987, 2014 р.).

Мета і задачі дослідження. *Метою* роботи є розроблення теоретичних положень та криміналістичних рекомендацій щодо використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва.

Для досягнення зазначеної мети необхідно було вирішити такі *задачі*:

- з'ясувати стан наукового дослідження проблем використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва;
- висвітлити наукові, практичні та правові засади використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва;
- розкрити зміст та криміналістичне значення спеціальних технічних знань для розслідування злочинів проти безпеки виробництва;
- визначити особливості діяльності спеціаліста при проведенні огляду місця події при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва;
- охарактеризувати зміст діяльності спеціаліста при проведенні огляду документів при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва;
- розкрити основні напрями та задачі участі спеціаліста у підготовці та проведенні допитів різних категорій осіб при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва;
- визначити особливості проведення інженерно-технічної експертизи у галузі безпеки життєдіяльності та охорони праці;

– охарактеризувати сучасні можливості електротехнічної експертизи та комплексної електротехнічної та експертизи з охорони праці при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва;

– конкретизувати особливості проведення судово-медичної експертизи при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва.

Об'єкт дослідження – правовідносини, що виникають у зв'язку з використанням спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва, злочини проти безпеки виробництва та практика їх розслідування, експертна, судова практика.

Предмет дослідження – використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить сукупність методів і прийомів наукового пізнання, зокрема: *діалектичний* – для комплексного сприйняття і системного опрацювання теоретичних і нормативних положень, що стосуються використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів (розділи 1–3); *історико-правовий* – для розкриття наукових поглядів щодо визначення поняття, видів та форм використання спеціальних знань у різні історичні періоди (підрозділ 1.1); *системного аналізу* – з метою узагальнення особливостей використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3); *догматичний* – для тлумачення понять, що використовуються у сфері охорони праці, безпеки виробництва та інших галузях неюридичних знань (підрозділи 1.2, 1.3); *соціологічні (інтерв'ювання, анкетування)* – для з'ясування думок слідчих у контексті предмета дослідження (розділи 1–3); *статистичний* – для узагальнення результатів соціологічних досліджень, вивчення матеріалів кримінальних проваджень, судової, експертної практики (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять узагальнені матеріали вивчення 325 кримінальних проваджень; 239 висновків експертів за період 2013–2018 рр.; зведені дані соціологічного опитування 173 слідчих Національної поліції (органів внутрішніх справ) та 124 експертів з Київської, Харківської, Дніпропетровської, Вінницької Чернігівської областей та міста Києва; статистичні й аналітичні матеріали МВС України, Генеральної прокуратури України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Державної судової адміністрації України; матеріали правозастосовної практики контрольно-наглядових органів у частині безпеки і охорони праці; досвід роботи автора в експертних підрозділах МВС України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є першим в Україні монографічним дослідженням теоретичних і практичних проблем використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва. У дисертації сформульовано та обґрунтовано низку положень і висновків, які мають значення для криміналістичної науки, діяльності органів досудового розслідування і суду, а саме:

вперше:

– запропоновано криміналістичну класифікацію спеціальних технічних знань, а саме: 1) загальні технічні знання (про охорону праці, техніку безпеки, організацію виробничих процесів та ін., які поширюються на усі галузі виробництва та стосуються усіх працівників); 2) технічні знання в окремих галузях (сільське господарство, будівництво, вибухотехніка, техніка пожежогасіння, енергетика, транспорт, радіаційна безпека);

– з криміналістичних позицій визначено види, ознаки та зміст спеціальних технічних знань, розкрито їх значення та умови використання при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва;

– обґрунтовано криміналістичне значення та розкрито можливості використання як спеціальних знань даних, відомостей, інформації з масиву статистичних, аналітичних та інших матеріалів, а також результатів правозастосовної практики органів державного нагляду під час підготовки до проведення огляду місця події, документів, допиту службових осіб підприємства;

удосконалено:

– вчення про тактику слідчого огляду шляхом конкретизації змісту та форм використання спеціальних знань, якщо огляду підлягають технічно складні об'єкти та нормативно-технічна документація, що стосується виробничої діяльності;

– особливості проведення допиту різних категорій осіб із визначенням ролі і завдань спеціаліста та щодо підготовки та проведення допитів службових осіб підприємства та представників державних органів нагляду і контролю;

– рекомендації щодо проведення експертиз у кримінальному провадженні із конкретизацією предмета, визначенням об'єктів та переліку запитань для окремих видів експертиз при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва;

дістало подальший розвиток:

– положення щодо розвитку наукового знання про використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів у різні історичні періоди із визначенням можливості використання існуючих напрацювань у сучасних умовах розслідування злочинів проти безпеки виробництва та інших злочинів;

– теоретичні положення щодо визначення поняття та форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні шляхом розкриття видів і форм використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва;

– наукові підходи щодо правових, організаційних, науково-методичних основ судової експертизи на прикладі окремих видів експертиз, що є найбільш витребуваними (поширеними) в практиці розслідування злочинів проти безпеки виробництва.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки й пропозиції впроваджено та надалі може бути використано у:

– *законотворчій діяльності* – під час опрацювання змін і доповнень до КПК України щодо: 1) законодавчого закріплення обов'язку перевірки слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом компетентності спеціаліста, встановлення його взаємовідносин з іншими учасниками кримінального провадження; 2) визначення видів судових експертиз (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 16 червня 2016 р. № 04–18/12–1369);

– *практичній діяльності* органів досудового розслідування – при розробленні й удосконаленні відомих нормативно-правових актів, підготовці методичних рекомендацій з питань організації виявлення та розслідування злочинів (акт впровадження Департаменту захисту економіки Національної поліції України від 19 грудня 2016 р.);

– *освітньому процесі* – під час підготовки лекцій, методичних рекомендацій і дидактичних матеріалів з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Розслідування окремих видів злочинів», «особливості розслідування окремих видів злочинів», а також під час проведення занять за відповідними дисциплінами в системі підготовки та підвищення кваліфікації слідчих Національної поліції (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 23 лютого 2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертацію автором виконано самостійно. Усі положення і висновки, сформульовані в роботі є результатом особистих досліджень автора. Окремі положення дисертації викладено у науковій статті «Поняття, види і форми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва» та методичних рекомендаціях «Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва», підготовлених у співавторстві (дисертанту належить 90 % матеріалу). Інші матеріали, що належать співавторам, у дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження доповідались автором на семи науково-практичних конференціях зокрема: «Актуальні проблеми права очима молодих учених» (м. Київ, 4 березня 2014 р.), «Актуальні проблеми розслідування злочинів» (м. Київ, 1 липня 2014 р.), «Сучасні проблеми реформування кримінальної юстиції в Україні» (м. Київ, 28 листопада 2014 р.); «Роль правоохоронних органів у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України» (м. Київ, 12 березня 2015 р.); «Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування» (м. Київ, 19 березня 2015 р.); «Актуальні проблеми досудового розслідування» (м. Київ, 1 липня 2015 р.); «Борьба с преступностью: теория и практика» (Республіка Білорусь, м. Могильов, 25 березня 2016 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у 14 наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у зарубіжному науковому виданні, сім тез

наукових доповідей, оприлюднених на науково-практичних конференціях та методичні рекомендації.

Структура дисертації. Робота складається з анотації державною та англійською мовами, списку публікацій здобувача за темою дисертації, вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (212 найменувань на 23 сторінках) і п'яти додатків на 13 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 214 сторінок, з яких обсяг основного тексту 167 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми дисертації; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами; визначено мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

Розділ 1 «Теоретичні засади дослідження проблем використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва» складається з трьох підрозділів і присвячений питанням наукової розробленості досліджуваної проблематики, визначенню поняття та форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, особливостям використання спеціальних технічних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва.

У *підрозділі 1.1. «Стан наукового дослідження проблем використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва»* проаналізовано праці вітчизняних і зарубіжних науковців, що присвячені методиці розслідування злочинів проти безпеки виробництва (у сучасному розумінні) та інших суміжних злочинів у частині використання спеціальних знань. Визначена періодизація розвитку наукового знання із урахуванням соціально-економічних і політичних умов, що впливали на динаміку і зміст наукових досліджень.

Перше згадування про використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва (у сучасному розумінні) міститься у роботі Г. Гросса «Керівництво для судових слідчих, чинів жандармерії і поліції» (1893), де у главі XX йдеться про нещасні випадки на залізницях, заводах та ін., наголошується на важливості збирання доказів, визначається специфіка такої діяльності та подальшого дослідження обізнаними особами.

У 30-40-х роках XX століття порушення техніки безпеки визначаються як поширені і складні для розслідування злочини. У наукових працях приділено увагу питанням проведення слідчих дій, збирання речових доказів і документів із використанням спеціальних знань, пропонуються рекомендації щодо проведення технічної і судово-медичної експертизи.

1949-1958 роки: у підручниках, посібниках, лекціях розглядаються питання розслідування порушень правил техніки безпеки та використання спеціальних знань для підвищення ефективності цієї діяльності (М. С. Брайнін, Е. Д. Куранова, М. П. Косоплечев, М. П. Яблоков).

1960-1990 роки: наукові дослідження присвячені питанням розслідування порушень техніки безпеки у різних галузях (сільське господарство, машинобудування, вуглевидобування, будівельні роботи, підземні роботи, лісова промисловість, нафтовидобуток, вибухонебезпечні підприємства), що відображає специфіку використання спеціальних знань.

1991-2013 роки: окремі питання використання спеціальних знань при розслідуванні правил техніки безпеки розглядались у працях зарубіжних вчених (О. Ю. Самойлов, В. М. Морозов, М. О. Григор'єва, І. Ю. Єрмаков, І. О. Кучерков, В. В. Трегубов, І. В. Веренич).

2013 по теперішній час в Україні окремі питання використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва відображені у роботах О. В. Таран, М. Я Панчишина, К. О. Спасенка.

У підрозділі 1.2. *«Наукові, практичні та правові засади використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва»* на основі різних наукових підходів та законодавства розкрито поняття та форми використання спеціальних знань, правовий статус експерта та спеціаліста у кримінальному провадженні, конкретизовано зміст діяльності щодо використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва.

У юридичній літературі до ознак спеціальних знань відносять: 1) не загальновідомість; 2) не загальнодоступність; 3) набуття в результаті спеціальної освіти, досвіду або практичної діяльності; 4) використання у сфері кримінальної процесуальної діяльності; 5) не належність до матеріального і процесуального права.

Обґрунтовано висновок про те, що критерієм відмежування загальновідомих і спеціальних знань є потреба їх використання у кримінальному провадженні, що визначається на розсуд уповноваженого суб'єкта (крім випадків, передбачених законом, коли використання спеціальних знань є обов'язковим).

Розслідування злочинів проти безпеки виробництва потребує залучення спеціальних знань для вирішення різних специфічних завдань. У 89 % матеріалів кримінальних проваджень містились відомості про залучення спеціаліста та/або проведення експертизи. Опитування слідчих показало, що всі вони вважають доцільним використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, передбачених ст. 271–275 КК України, 96 % респондентів зазначили про особливий характер таких спеціальних знань. З'ясовано, що 87 % слідчих вважають, що рівень їх обізнаності про можливості використання спеціальних знань є недостатнім, 76 % відзначили доцільність розроблення методичних рекомендацій, інформаційних листів, які б містили роз'яснення про: види спеціальних технічних знань (68 %); зміст (65 %); можливості (78 %); суб'єктів (58 %). Поширеними формами використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва є: участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій (64 %), консультативна допомога (72 %), проведення експертизи (86 %).

У підрозділі 1.3. «Використання спеціальних технічних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва» визначено основні види спеціальних технічних знань, з криміналістичних позицій розкрито їх значення для розслідування злочинів проти безпеки виробництва.

Використання спеціальних технічних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва зумовлене специфікою цих злочинів, а саме необхідністю: 1) дослідження (обстеження) об'єктів виробничого середовища; 2) вивчення та аналізу нормативної, технічної та організаційної документації, яка регламентує діяльність таких об'єктів та осіб, на яких покладено обов'язки дотримання певних правил і вимог.

Найбільш поширеними спеціальними технічними знаннями у практиці розслідування злочинів проти безпеки виробництва є: 1) ст. 271 КК України – загальні умови функціонування виробничого середовища; забезпечення випуску продукції; забезпечення умов раціональної експлуатації технологічного обладнання; контроль за додержанням положень техніки безпеки та охорони праці; своєчасне забезпечення ремонту обладнання, а також питання, пов'язані з положеннями трудового законодавства, матеріально-технічного забезпечення; 2) ст. 272–275 КК України – технічні знання у окремих галузях та щодо окремих видів робіт: ст. 272 КК України – організація і проведення робіт з підвищеною небезпекою (137 найменувань); ст. 273 КК України – вибухотехніка, пожежно-технічні знання; ст. 274 КК України – спеціальні знання про ядерні і радіаційні матеріали, порядок їх обігу та поводження з ними; ст. 275 КК України – вимоги безпеки до розроблення, конструювання, виготовлення, зберігання промислової продукції, проектування, будівництва та експлуатації будівель і споруд.

Розділ 2 «Участь спеціаліста у підготовці та проведенні окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва» складається з трьох підрозділів, у яких розкрито особливості участі спеціаліста у проведенні огляду місця події, огляду документів, допиту.

У підрозділі 2.1. «Участь спеціаліста у проведенні огляду місця події при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва» визначено зміст діяльності спеціаліста у частині підготовки до проведення огляду місця події та щодо виявлення і фіксації відомостей про обставини учинення злочинів, передбачених ст. 271–275 КК України.

За результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що у проведенні огляду місця події переважно беруть участь спеціалісти, які є працівниками органів досудового розслідування Національної поліції, Експертної служби МВС України (для фото, відео фіксації, підготовки схем, креслень, відбирання зразків для проведення експертизи тощо) та судово-медичний експерт, лікар (для огляду трупа); спеціаліст, який володіє іншими технічними знаннями залучався у 25 %; у 7 % до проведення огляду місця події залучались декілька спеціалістів різного профілю.

Обґрунтовано, що до проведення огляду місця події при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва доцільно залучати інженерно-технічних

працівників, співробітників органів технічного нагляду і контролю, науковців, фахівців окремих спеціальностей та осіб, які володіють певним навичками.

Визначено типові недоліки організації і проведення огляду місця події, а саме: 1) не проведення ОМП (19 %); 2) несвоєчасне проведення ОМП (32 %); 3) проведення ОМП без участі спеціалістів (75 %), у тому числі без участі спеціаліста у галузі судової медицини або лікаря у випадках, коли його обов'язкова участь передбачена КПК України (9 %); 4) при проведенні ОМП не застосовуються науково-технічні криміналістичні засоби (54 %); 5) тактичні недоліки огляду (48 %); 6) недоліки фіксації результатів огляду у протоколі, некоректне та помилкове вживання термінології (39 %); 7) недоліки роботи з речовими доказами (слідами) (58 %); 8) не приділення уваги негативним обставинам.

Доведено зв'язок недоліків організації і проведення огляду місця події з помилками та прогалинами при використанні спеціальних знань і запропоновано рекомендації щодо їх усунення.

У підрозділі 2.2. «Участь спеціаліста у проведенні огляду документів при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва» висвітлено особливості діяльності спеціаліста щодо виявлення ознак документів як речових доказів та під час вивчення їх змісту.

Діяльність спеціаліста при проведенні огляду документів полягає у визначенні напрямку їх пошуку, роз'ясненні значення, змісту, місця у загальній системі документації, тлумаченні термінології, окремих положень, фіксації результатів огляду, вилученні слідової інформації.

Спеціаліст консультує слідчого під час огляду матеріалів технічного розслідування нещасного випадку на виробництві щодо дотримання вимог, які висуваються до технічного розслідування нещасного випадку, переліку обов'язкових документів.

Огляд електронних документів, як можливого об'єкта техніко-криміналістичної експертизи, здійснюється із урахуванням теоретичних і практичних положень криміналістичного знання про поняття, зміст, класифікацію електронних документів, тактичні особливості їх огляду.

За результатами опитування встановлено, що до найбільш складних задач огляду документів належать: зміст документації (термінологія, призначення окремих документів, вимоги до оформлення) (76 %); належність (відношення) документів до обставин кримінального правопорушення (73 %); загальне уявлення про систему документації (54 %); місце знаходження документів (35 %); пошук слідів злочину (ознаки підроблення, внесення змін та ін.) (15 %). Запропоновано рекомендації щодо використання спеціальних знань для підвищення ефективності цієї слідчої (розшукової) дії.

Здійснено криміналістичний аналіз основних нормативно-правових актів та документів щодо безпеки виробництва та сформовано їх узагальнений перелік, який може бути використаний у досудовому розслідуванні для спрощення пошуку нормативного та технічного матеріалу залежно від обставин провадження.

У підрозділі 2.3. «Участь спеціаліста у організації і проведенні допиту при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва» розкрито та проаналізовано зміст діяльності спеціаліста щодо підготовки до допиту, формулювання запитань різним категоріям допитуваних, допомоги у визначенні та застосуванні тактичних прийомів, встановленні психологічного контакту з допитуваним.

У кримінальних провадженнях про злочини проти безпеки виробництва переважно допитують: свідків (очевидців) нещасного випадку, потерпілого, службових осіб, працівників підприємства, представників контрольно-наглядових органів, осіб, які брали участь у проведенні технічного розслідування нещасного випадку на виробництві.

Зміст допомоги спеціаліста становить роз'яснення обставин, пов'язаних умовами виробничої діяльності, організацією виробничих процесів, посадовими обов'язками допитуваних та інших учасників виробничої діяльності, порядку виконання певних робіт.

Спеціаліст консультує слідчого щодо загальних і спеціальних понять і термінів, що стосуються предмета допиту; пропонує (за потреби) залучити до проведення допиту інших спеціалістів; допомагає визначити для кожної категорії допитуваних спеціальний (індивідуальний) перелік документів, які відображають обставини, які мають значення для кримінального провадження; консультує щодо додержання вимог до оформлення результатів технічного розслідування нещасного випадку та можливості використання певних документів для досягнення мети допиту; визначення характеру, послідовності та змісту запитань для різних категорій допитуваних.

Із урахуванням думки фахівців контрольно-наглядових органів запропоновано алгоритм проведення допиту, що включає питання організації та правового регулювання виробничої діяльності, систему та структуру обов'язків допитуваного щодо дотримання нормативних вимог з охорони праці і техніки безпеки.

Розділ 3 «Особливості проведення окремих видів експертиз при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва» складається з трьох підрозділів, у яких розглянуто питання проведення інженерно-технічної експертизи з безпеки життєдіяльності та охорони праці, електротехнічної та судово-медичної експертизи.

У підрозділі 3.1. «Інженерно-технічна експертиза з безпеки життєдіяльності та охорони праці» на підставі різних наукових підходів визначено предмет, об'єкт та перелік запитань для проведення експертизи, розкрито її особливості із урахуванням специфіки розслідування злочинів проти безпеки виробництва.

Інженерно-технічна експертиза в галузі охорони праці та безпеки життєдіяльності у кримінальних провадженнях про злочини проти безпеки виробництва проводиться для встановлення зв'язку (залежності) дій (бездіяльності) особи (осіб), які зобов'язані дотримувати певних правил і суспільно небезпечних наслідків, а також переліку посадових обов'язків таких осіб, нормативної моделі їх діяльності та обсягу і змісту відхилення від неї.

Об'єкти експертизи – це матеріальні джерела інформації, що містять фактичні дані про нещасний випадок, аварію на виробництві містяться в матеріалах кримінального провадження та відповідають вимогам щодо їх оформлення та закріплення.

Встановлено, що об'єктами експертизи є документи: 1) що регламентують порядок проведення певних робіт; 2) у яких відображено загальні положення охорони праці; 3) дозвільні для виконання певних робіт; 4) що підтверджують правовий статус особи як учасника трудових відносин; 5) що визначають службове становище особи; 6) у яких зафіксовано технічний стан обладнання та результати його обслуговування, ремонту; 7) посадові обов'язки (інструкції) різних учасників виробничих відносин; 8) матеріали технічного розслідування нещасного випадку; 9) що відображають результати обов'язкових заходів для оцінки різних показників виробничої діяльності; 10) медичні; 11) щодо обов'язкових випробувань, обстежень.

Проаналізовано понятійний апарат, предмет, об'єкт і положення методики експертизи порушень у галузі безпеки життєдіяльності, охорони праці та ергономічного забезпечення (С. Д. Тулупов, В. В. Сабадаш). Визначено можливості проведення такої експертизи при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва.

Розкрито зміст діяльності спеціаліста щодо визначення виду експертизи, постановки запитань і підготовки об'єктів.

У *підрозділі 3.2. «Електротехнічна експертиза»* розглянуто підстави проведення електротехнічної експертизи у провадженнях про злочини проти безпеки виробництва, її предмет, об'єкт, визначено перелік запитань та розкрито доказове значення висновку експерта.

Електротехнічна експертиза проводиться з метою з'ясування причин нещасного випадку, що мав місце на виробництві при використанні електроустановок, джерел електричного живлення, а також змісту та обсягу відхилень від нормативних вимог, що регулюють порядок їх функціонування.

Об'єктами експертизи є: 1) електроустановка (її частина, елемент), електротехнічний виріб; 2) технічна документація (будова, складові, схеми, порядок експлуатації); 3) документи технічного розслідування; 4) плани, схеми, що відображають розташування електротехнічних комунікацій; 5) технічні умови; 6) акти (випробувань, приймання в експлуатацію, ремонту, ревізій); 7) технічні паспорти, інструкції, журнали, креслення, схеми); 8) посадові інструкції; 9) інструкції щодо заходів безпеки; 10) акти, розпорядження службових осіб; 11) акти реагування контрольно-наглядових органів.

Обґрунтовано доцільність проведення у кримінальних провадженнях про злочини проти безпеки виробництва комплексних електротехнічної, інженерно-технічної в галузі охорони праці та безпеки життєдіяльності експертизи, а також інших комплексних експертиз (будівельно-технічної, гірничо-технічної, трасологічної, металознавчої, пожежно-технічної, вибухотехнічної).

У *підрозділі 3.3. «Судово-медична експертиза»* розкрито особливості проведення судово-медичної експертизи при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва.

Слідчі, які були опитані про проблеми проведення судово-медичних експертиз при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва висловили наступні зауваження щодо висновків експертів: відсутність висновку про знаряддя, предмет, яким нанесено ушкодження (у випадках, коли є підстави для такого висновку) (52 %); відсутність результатів оцінки досліджень, обґрунтування висновків щодо запитань, які були поставлені (43 %); необґрунтованість характеру, виду, механізму, послідовності утворення ушкоджень, причин смерті (41 %); невідповідність висновків експертизи матеріалам провадження (38 %); ненадання відповідей на усі поставлені запитання (35 %); копіювання у висновку клінічних діагнозів без проведення власних досліджень, некритичне використання медичних документів (34 %); відсутність відповіді на запитання про давність ушкоджень (28 %); не дослідження одягу, у якому був потерпілий на момент отримання травми (21 %); недоліки/відсутність опису об'єктів, які надані на експертизу (18 %).

Обґрунтовано, що для формулювання запитань при проведенні експертизи у якості спеціаліста доцільно залучати не тільки судового медика, лікаря, а й інших фахівців: осіб, які працювали у складі лікарських експертних комісій, комісій з розслідування нещасних випадків на виробництві, працівників медичних закладів, медичних пунктів підприємств, тобто тих осіб, які обізнані про причини нещасних випадків, характер виробничих травм, можливості та наслідки впливу виробничого середовища на людину.

Конкретизовано переліки запитань для проведення судово-медичної експертизи із урахуванням особливостей нещасного випадку (ураження електричним струмом, дія високих/низьких температур, падіння з висоти).

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації на основі дослідження законодавства, правозастосовної практики, узагальнення наукових джерел сформульовано теоретичні та практичні положення і рекомендації щодо використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва, зокрема:

1. У різні історичні періоди наукові інтереси стосувались питань визначення поняття спеціальних знань та їх використання при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва (у сучасному розумінні), а саме: 1) 1853 рік Г. Гросс «Керівництво для судових слідчих, чинів жандармерії і поліції» – перші криміналістичні рекомендації щодо дослідження слідів злочину обізнаними особами; 2) довоєнний період: 30-40 роки XX століття – одиничні публікації про особливості використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти техніки безпеки; 3) післявоєнний період: 1949-1958 роки XX століття – збільшення публікацій та наукових видань, присвячених питанням розслідування цих злочинів із визначенням особливостей використання спеціальних знань; 4) 1960-1990 роки – поглиблення та диференціація наукового знання залежно від потреб практики (окремі наукові дослідження проблем розслідування порушень у різних сферах виробничої діяльності із

визначенням особливостей використання спеціальних знань); 5) 1991-2013 роки – дослідження окремих проблем розслідування порушень правил безпеки на виробництві та використання спеціальних знань у працях зарубіжних вчених; 6) сучасний етап: висвітлення окремих питань використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва у роботах, присвячених криміналістичним методикам.

2. На основі наукових положень про поняття та форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні визначено і розкрито зміст діяльності спеціаліста при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва: консультативна, організаційна, технічна допомога при підготовці і проведенні слідчих (розшукових) дій; експерта: проведення окремих видів експертиз (інженерно-технічна з безпеки життєдіяльності та охорони праці, електротехнічна, судово-медична).

Сформульовано позицію, згідно з якою спеціальні знання – динамічна категорія, яка постійно удосконалюється, доповнюється, розвивається, а тому штучне обмеження її змісту призводитиме до невиправданого звуження, а отже і зниження ефективності використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Доведено, що вирішення за допомогою експертизи питань про відповідність дій особи нормативно-правовим актам, правилам охорони праці, техніки безпеки не суперечить вимогам ст. 242 КПК України, адже експерт не може давати висновок про винуватість (невинуватість) особи, форму вини та інші обставини, які належать до компетенції слідчого, прокурора, судді.

3. Встановлено, що основними видами технічних знань, які використовуються для виконання завдань розслідування є: практичні, технологічні, конструктивно-технічні, матеріалознавчі, організаційно-технічні, техніко-економічні, техніко-екологічні, ергономічні. Особами, які володіють спеціальними технічними знаннями є: інженерно-технічні працівники підприємств, установ, організацій, представники контрольно-наглядових органів, працівники проектних та наукових установ і організацій, лабораторій, дослідницьких центрів, конструкторських бюро, спеціалізованих навчальних закладів, фахівці окремих видів діяльності (пожежно-технічна, електробезпека, вибухотехніка, ядерна, радіаційна безпека, конструювання, проектування).

Запропоновано практичні рекомендації щодо вибору та залучення спеціаліста до кримінального провадження залежно від виду злочину, характеру робіт, під час яких стався нещасний випадок, обставин події.

4. Основними завданнями спеціаліста на різних стадіях огляду місця події визначено: підготовка технічних засобів, обладнання, приладів залежно від обставин події; обґрунтування доцільності залучення інших спеціалістів; визначення меж та послідовності проведення огляду; оцінка можливого впливу небезпечних чинників на учасників огляду; роз'яснення призначення інструментів, пристроїв, засобів праці, обладнання, та вимог до їх експлуатації; застосування технічних засобів (освітлювальні, оптичні, фотоапаратура, відеоапаратура, засоби для виявлення різних видів слідів, виготовлення зліпків, вимірювань, пошуку); складання планів, схем, креслень, графічних зображень; оцінка природничо-кліматичних факторів (мікрокліматичні умови праці:

температура, вологість та швидкість руху повітря); виявлення негативних обставин; фіксація слідів, вжиття заходів для їх збереження; допомога щодо правильного відображення у процесуальних документах спеціальної термінології. Зміст діяльності спеціаліста конкретизовано залежно від обставин, місця та об'єктів огляду.

5. Завданнями спеціаліста під час огляду документів визначено: 1) роз'яснення загальних положень про систему документації з охорони праці; 2) уточнення спеціальних вимог до переліку та оформлення документації залежно від виду виконуваних робіт, організаційної форми підприємства та інших конкретних обставин події; 3) консультація щодо процедур та процесів у частині охорони праці, які підлягають документуванню; визначення доцільності та послідовності огляду документів; 4) обґрунтування припущень про відношення певних документів до обставин кримінального правопорушення; 5) роз'яснення під час безпосереднього огляду документів; 6) допомога у фіксації результатів огляду.

6. У організації і проведенні допиту допомога спеціаліста полягає у: спільному зі слідчим опрацюванні термінології, підборі спеціальної літератури; роз'ясненні щодо визначення документів, які мають значення для проведення допиту та/або можуть бути пред'явлені як докази; консультуванні при ознайомленні з матеріалами технічного розслідування нещасного випадку на виробництві; формулюванні запитань для допиту різних категорій допитуваних, визначенні послідовності допитів; фіксації процесу допиту за допомогою технічних засобів. Запропоновано план допиту, що може бути використаний як основа для допиту різних учасників виробничої діяльності службових осіб, що включає обов'язкові групи запитань: 1) організаційно-правова та професійна складова; 2) посадові обов'язки та вимоги з охорони праці; 3) контроль за дотриманням правил охорони праці; 4) навчання безпечним прийомам праці, інструктаж; 5) забезпеченість і використання засобів індивідуального захисту; 6) заходи реагування на нещасний випадок; 7) технічне розслідування нещасного випадку.

7. Інженерно-технічна експертиза з безпеки життєдіяльності та охорони праці проводиться з метою дослідження обставин нещасного випадку на виробництві з метою встановлення його причин та механізму, а також осіб, які відповідають за безпеку праці, розмежування їх повноважень і сфер відповідальності. Слідчі визначають недоліки, пов'язані з проведенням експертизи, які негативно впливають на її результати, а саме: 1) прийняття матеріалів, які мають неналежне оформлення; 2) не дослідження об'єктів, які мають значення для кримінального провадження (вибірковість дослідження об'єктів без обґрунтування такого вибору та не взяття до уваги інших об'єктів); 3) відсутність технічних розрахунків у висновках; 4) відсутність опису процесу застосування методів дослідження; 5) відсутність експертної оцінки результатів дослідження в описовій частині висновку; 6) відсутність роз'яснень спеціальної термінології; 7) обґрунтування висновків матеріалами провадження, а не результатами досліджень; 8) відсутність/неналежний опис об'єктів, наданих на

експертизу. Запропоновано рекомендації щодо усунення таких та інших недоліків.

8. Електротехнічна експертиза у кримінальних провадженнях про злочини проти безпеки виробництва проводиться для дослідження інженерних об'єктів, які містять електричні складові, переважно з метою встановлення причин виведення з ладу виробничого обладнання та/або аварії, нещасного випадку. На основі висновку експерта також визначають особу, яка відповідає за належне функціонування електрооб'єкта і несе відповідальність за порушення. Недоліки, пов'язані з проведенням електротехнічних експертиз переважно стосуються підготовки та надання матеріалів для проведення експертизи. Зокрема: 1) не проведення перевірки загального технічного стану електроустановки; 2) відсутність/недостатність інформації про елементи електрообладнання, несправність/пошкодження яких призвели до настання нещасного випадку (ізоляція, засоби електрозахисту, провідність підлоги та ін.); 3) не проведення інструментальних вимірів, перевірки (у випадках, коли це необхідно); 4) відсутність даних про проведення перевірок, які передбачені нормативно-правовими вимогами, лабораторних досліджень; 5) відсутність даних про вимірювання температури, вологості, загазованості, запиленості; 6) відсутність даних про стан одягу, взуття потерпілого. Запропоновано рекомендації щодо усунення таких недоліків.

9. Судово-медична експертиза призначається для з'ясування питань, що пов'язані з травмуванням особи, а насамперед, для встановлення матеріальної (технічної) причини травми, визначення характеру предмета, яким спричинено ушкодження, механізму травми. Експертами визначено наступні проблемні питання проведення судово-медичної експертизи у кримінальних провадженнях про злочини проти безпеки виробництва: незадоволення/задоволення не у належному обсязі клопотань про надання матеріалів для експертизи (75 %); постановка запитань, які не належать до компетенції експерта (43 %); неналежна якість об'єктів та матеріалів, які надаються на експертизу (39 %); надання для експертизи матеріалів (зазвичай медична документація), отриманих з процесуальними порушеннями, без належного оформлення (25 %). Визначено зв'язок цих недоліків із проблемами використання спеціальних знань і розкрито можливості підвищення якості проведення судово-медичної експертизи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бабич Н. В. Використання знань у галузі технічних наук під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (8). С. 200–230.

2. Бабич Н. В. Теоретико-методологічні засади дослідження проблем використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва. *Криміналістичний вісник* : наук.-практ. зб. / [Голов. ред. В. В. Черней] / ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. К. :ПК «типографія від «А» до «Я», 2015. № 2 (24). С 43–50.

3. Бабич Н. В., Таран О.В. Поняття, види і форми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 4 (101). С. 168–178.

4. Тимофєєва Н. В. Участь спеціаліста в огляді документів під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1(102). С. 278–288.

5. Тимофєєва Н. В. Особенности проведения осмотра места происшествия с участием специалиста при расследовании преступлений против безопасности производства. Научно-методический журнал «Право и политика». 2017. № 1 С.83–88.

6. Тимофєєва Н. В. Участь спеціаліста у організації і проведенні допиту при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (15). С. 328–337.

7. Бабич Н. В. Проблеми використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва. *Актуальні проблеми права очима молодих учених*: тези доп. підсумкової наук.-теорет. конф. : у 2 ч. (Київ, 4 берез. 2014 року). Ч. 1. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 16–18.

8. Бабич Н. В. Участь спеціаліста під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва. *Актуальні проблеми розслідування злочинів* : зб. тез доповідей III Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2014 року). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 131–133.

9. Бабич Н. В. Консультативна допомога спеціаліста з охорони праці у проведенні огляду під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва. *Сучасні проблеми реформування кримінальної юстиції в Україні*: збірник матеріалів Інтернет-конференції (Київ, 28 листоп. 2014 року). – Київ: Національна академія прокуратури України, 2014. С. 54–56.

10. Бабич Н.В. Судова інженерно-технічна експертиза з безпеки життєдіяльності і охорони праці при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва. *Роль правоохоронних органів у формуванні правової держави в умовах євроінтеграції України* : матеріали Всеукр. підсумк. наук.-практ. конф. Ч. 2. (Київ, 12 берез. 2015 р.) – Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 142–144.

11. Бабич Н. В. Підстави та умови використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти безпеки виробництва. *Актуальні проблеми досудового розслідування* : зб. тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2015 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 176–178.

12. Бабич Н. В. Висновок експерта у розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва. *Актуальні проблеми вдосконалення законодавства та правозастосування* : матеріали підсумк. наук.-теорет. конф. наук. т-ва курсантів (Київ, 19 берез. 2015 р.) : [у 2 ч.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. Ч. 1. С. 186–189.

13. Бабич Н. В. Нормативно-правовое регулирование использования специальных знаний при расследовании преступлений против безопасности производства. *Борьба с преступностью: теория и практика*: тезисы докладов IV Международной научно-практической конференции (Могилев, 25 марта

2016 года). М-во внутр. дел Респ. Беларусь, учреждение образования «Могилевский институт Министерства внутренних дел Республики Беларусь»; ред. кол.: Ю.П. Шкаплеров (отв. ред.) [и др.]. Могилев: Могилев. Институт МВД, 2016. С. 310–312.

14. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва: метод. рек. / Таран О. В., Тимофєєва Н. В. Київ, 2016. 55 с.

АНОТАЦІЯ

Тимофєєва Н. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2018.

Дисертацію присвячено дослідженню низки актуальних питань використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів проти безпеки виробництва. Проаналізовано генезу наукового знання щодо використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з порушенням правил безпеки на виробництві у різні історичні періоди. Визначено теоретичні засади поняття та форм використання спеціальних знань і розкрито їх особливості для розслідування злочинів проти безпеки виробництва. З криміналістичних позицій охарактеризовано поняття і види спеціальних технічних знань, що використовуються у відповідних кримінальних провадженнях. Запропоновано рекомендації щодо використання спеціальних знань при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій, що є найбільш поширеними у практиці розслідування злочинів, передбачених ст. 271–275 КК України. Розкрито особливості проведення експертиз, конкретизовано предмет, об'єкти та перелік запитань для проведення експертиз із урахуванням специфіки злочинів проти безпеки виробництва.

Ключові слова: спеціальні знання, злочини проти безпеки виробництва, розслідування, слідчий, експерт, спеціаліст, слідчі (розшукові) дії, експертиза.

АННОТАЦИЯ

Тимофеева Н. В. Использование специальных знаний при расследовании преступлений против безопасности производства. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2018.

В диссертации проведено комплексное исследование ряда актуальных вопросов использования специальных знаний при расследовании преступлений

против безопасности производства. Определены исторические периоды развития научных взглядов об использовании специальных знаний при расследовании преступлений против правил безопасности, охраны труда и других смежных преступлений, которые определялись как связанные с безопасностью производства: от первого упоминания в работе Г. Гросса (1853) по настоящее время. Проанализированы основные подходы к определению понятия специальных знаний и форм их использования в уголовном производстве, определены особенности этой деятельности при расследовании преступлений против безопасности производства. Обоснован вывод о том, что критерием различия общеизвестных и специальных знаний является необходимость их использования в уголовном производстве, она определяется на усмотрение субъекта использования специальных знаний (кроме случаев, предусмотренных законом, когда использование специальных знаний является обязательным). Подчеркнуто, что решение с помощью экспертизы вопросов о соответствии действий лица нормативно-правовым актам, правилам охраны труда, техники безопасности не противоречит требованиям УПК Украины, поскольку эксперт не может давать заключение о виновности (невиновности) лица, форме вины и других обстоятельствах, что относится к компетенции следователя, прокурора, судьи.

С криминалистических позиций раскрыто понятие, виды и содержание специальных технических знаний, используемых при расследовании преступлений против безопасности производства. Предложена их классификация: 1) общие технические знания (об охране труда, технике безопасности, организации производственных процессов и другие, которые распространяются на все отрасли производства и ко всем работникам); 2) технические знания в отдельных отраслях (сельское хозяйство, строительство, взрывотехника, техника пожаротушения, энергетика, транспорт, радиационная безопасность и прочие).

На основе эмпирических данных выявлены типичные недостатки организации и проведения следственных (розыскных) действий, обусловленных пробелами и ошибками, связанными с использованием специальных знаний при расследовании преступлений против безопасности производства. Разработан ряд криминалистических рекомендаций относительно участия специалиста при подготовке и проведения осмотра места происшествия, осмотра документов и допросов различных категорий допрашиваемых.

Определены наиболее распространены в практике расследования этих преступлений экспертизы, раскрыты особенности их проведения, раскрыты предмет, объекты и перечни вопросов для различных видов экспертиз в зависимости от обстоятельств производства.

При подготовке диссертации использованы материалы изучения 325 уголовных производств; 239 заключений экспертов за период 2013-2018 гг.; обобщенные данные социологического опроса 173 следователей Национальной полиции (органов внутренних дел) и 124 экспертов из Киевской, Харьковской, Днепропетровской, Винницкой, Черниговской областей и города Киева; статистические и аналитические материалы МВД Украины, Генеральной

прокуратуры Украины, Высшего специализированного суда Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел, Государственной судебной администрации Украины; правоприменительная практика органов надзора и контроля в соответствующей сфере; опыт работы автора в экспертных подразделениях МВД Украины.

Внесены предложения с целью усовершенствования норм УПК Украины в контексте предмета исследования.

Ключевые слова: специальные знания, преступления против безопасности производства; расследование, следователь, эксперт, специалист, следственные (розыскные) действия, экспертиза.

SUMMARY

Nelya Tymofeeva. Use of special knowledge in the investigation of crimes against the safety of production. – *Manuscript.*

Dissertation on Candidate of Law Degree in specialty 12.00.09 – criminal proceeding and criminalistics; forensic expertise; operational search activity. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2018.

The dissertation is devoted to the research of problems of use of special knowledge in the investigation of crimes against production safety. The genesis of scientific knowledge on the use of special knowledge in the investigation of crimes related to violation of safety rules at work in different historical periods has been analyzed. The theoretical principles of the concept and forms of use of special knowledge are determined and their features are revealed for investigating crimes against production safety. From forensic positions, the concepts and types of special technical knowledge used in relevant criminal proceedings are described. Recommendations on the use of special knowledge in the conduct of individual investigative (search) actions, which are the most widespread in the practice of investigating crimes provided by Art. 271-275 of the Criminal Code of Ukraine. The peculiarities of carrying out of expert examinations are revealed, the subject, objects and a list of questions for conducting of expert-examination taking into account the specificity of crimes against production safety are specified.

Keywords: special knowledge, crimes against production safety; investigation, investigator, expert, specialist, investigators (wanted) actions, examination.